

te doen converseren dan ze vandaag gedaan hebben. Het gemurmel om je heen maakt je slaperig. Je voeten lopen vanzelf. Daar ben je niet bij, de sneeuw en het suizen in de hoge en lage bomen zorgen voor een sfeer, waarin alles onwerkelijk is. Dit alles gaat zo buiten mezelf om, net of ik naast de troep loop en alles vandaar gadesla. En die schoten klinken steeds als zweepslagen, of er achter ons, onzichtbaar en onhoorbaar, paarden lopen, die ook onhoorbaar aangevuurd worden. Er moeten al heel wat van ons doodgeschoten zijn.

Uren hebben we door een bos gelopen, uren die een eeuwigheid leken. Dan staan we ineens weer tussen wat huizen. In die hele witte wereld, die donkere huizenschimmen en verder alles verlaten. Daartussen wij, ellendigen, op weg naar de hel, het is iets zo onwerkelijks, dat ik in mijn gezicht moet knijpen om te weten of ik er ben. Maar mijn hand is een klomp ijs, mijn vingers gevoelloos. We staan hier stil, niet even, maar een hele tijd. Er is hier een soort pleintje tussen de huizen. Ik heb ineens de vaste overtuiging, in Abcoude te zijn, die keer dat we met de AJC¹ een nachtwandeling maakten en daar ook stonden te beraadslagen welke kant wij uit zouden gaan. Maar mijn voeten roepen me tot de werkelijkheid terug. Ik voel duidelijk dat mijn knieën zakken, lager gaan dan mijn enkels, en toch sta ik rechtop. Nee, ik leun tegen de kar aan. Mijn knieën gaan steeds hoog, laag, hoog, laag, zonder dat ik me beweeg. En dan weer merk ik dat ik nog maar gevoel heb tot aan mijn heupen. Daaronder is alles dood, koud, gevoelloos. Als we weer doorlopen heb ik moeite om mijn voeten langs elkaar voort te bewegen. We lopen onordelijk, dicht op elkaar gedrukt, je kunt niet vallen. Trillende knieën, gevoelloze handen, stijve wangen, ogen die niet open kunnen blijven.

Dan plotseling commando's. Bruno schreeuwt. We moeten een smal zijpad in. Daar zal je het hebben. Bram de Hond zegt, we worden hier allemaal doodgeschoten. Iedereen weet het al. En niemand is er tegen in opstand, nu vinden we alles goed.

Maar dan is er een grote schuur, een enorme schuur² –

er werd rust gegund. Dat was niet altijd het geval. Groepen waren er die, opgejaagd door SS'ers die bang waren in handen van de Russen te vallen (op menig traject kon men in het oosten kanonnen horen schieten), twee etmalen of langer aan één stuk door moesten lopen. Dan knalden er nog méér schoten dan bij andere transporten. Trouwens, in de rustperioden bezweken ook velen. De ca. vierduizend gedeporteerden die Blechhammer verlieten, moesten een dag lang lopen voor zij voor de eerste keer boerenschuren werden binnengedreven. 'Het was 's nachts', aldus later een der Nederlanders uit deze groep,

¹ Arbeiders Jeugd-Centrale: de jongeren-organisatie van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij. ² C. Rood: 'Herinneringen', p. 233-35.